



Den här dagen...

På morgonen den 9 juli 1790 stod Sverige inför ett ödesdigert militärt avgörande. Knappt en vecka tidigare hade de svenska örlogs- och skärgårdsflottorna¹ ringats in av ryska sjöstridskrafter i Finska vikens nordöstra hörn efter ett misslyckat anfallsföretag mot Sankt Petersburg. Genom en djärv utbrytning den 3 juli – det så kallade "viborgska gatloppet" – hade svenskarna emellertid lyckats slinka undan västerut igen. Medan den hårt åtgångna örlogsflottan flyktade till Sveaborg ankrade skärgårdsflottan, som huvudsakligen bestod av grundgående galärer, under Gustaf III:s personliga befäl i fjärden Svensksund. Mot sina erfarna officerares råd bestämde kungen att inte fortsätta reträtten utan att möta de förföljande ryssarna här.



Slaget vid Svensksund, målning av Johan Tietrich Schoultz (1792), Nationalmuseum (NMRbg 23).

Få trodde att beslutet skulle leda till något annat än katastrof. Besättningarna lät rädda i land dyrbara tillhörigheter och kungens stabsskepp *Amphion* tömdes på möblemang, garderob och bordssilver. Mat och vin förtärdes för att inte råka i ryssarnas händer. Gustaf III hade till och med förberett ett stolt försvarstal i det fall han skulle föras inför kejsarinnan som krigsfånge. Ändå sov han djupt när segeldukarna på de ryska fartygen tidigt på morgonen uppenbarades längs med horisonten. Raskt tillkallade kungen sina befälhavare och förklarade att "ingen annan

utväg fanns övrig än att manligen försvara sig emot det väntande anfallet, att antingen segra eller dö". För de som kände kungen väl var det emellertid tydligt att det bakom denna trotsiga fasad dolde sig en ovanligt uppskakad själ. "Man kan icke veta", sade han, "huru denna dagen slutar". Han skulle satsa allt på detta enda kort.

Vågspelet var typiskt för den furstliga härskarkonsten. Hela kriget byggde i själva verket på ett utpräglat risktagande, som – liksom den förestående sjödrabbningen – på förhand dömts ut av hans rådgivare som både utsiktslöst och övermodigt. Men i det regentsliga tänkandet var faror och hinder möjliga att överkomma med ståndaktighet och heroism. Det uppfattades ofta som en kunglig plikt att kunna motsätta sig alla slags riskkalkyler med upphöjd självtillit. När Gustaf III just i detta farvatten lidit ett svidande nederlag ett år tidigare hade han inför desperata befälhavare förklarat att eftersom han redan utstått många motgångar "har jag lärt mig att icke låta av någre sådane nedslå mitt mod, utan när de inträffa, blott vara betänkt på utvägar att bota dem".

Tärningen var alltså kastad. Fördelen med Fortuna är emellertid att hon är det bedrägliga men rättvisa genomsnittets gudinna. Den som förlorat kommer till slut att vinna och den som vunnit kommer förr eller senare att förlora – för den som vågar utgör ödets nycker alltid en möjlighet. Och krigslyckan övergick verkligen den här dagen i svenskarnas favör. Avgörande faktorer i den blodiga sammandrabbningen blev en



Troféer från slaget vid Svensksund bäres in i Storkyrkan, målning av Pehr Hilleström (1790), Nationalmuseum (NMRbg 44).

för svenskarna fördelaktig vind, de ryska besättningarnas utmattning efter förföljelsen samt – inte minst – det ryska amiralitetets missbedömningar. Bataljen – som är det största sjöslag som någonsin utkämpats i Östersjön – blev en överraskande stor svensk seger. Över femtio ryska fartyg sänktes och över 10 000

soldater och båtsmän stupade, sårades eller tillfångatogs, vilket kan jämföras med sex förlorade svenska fartyg och ungefär 700 döda och blesserade ur besättningarna.

Man såg ej havet mer, ty det var täckt
av fartygsspillror och döda män,
och liken hopades på skär och stränder
Och vad skepp ännu fanns kvar i flottan,
de roddes undan i förvirrad flykt.ⁱⁱ

Det var ett lyckokast som Gustaf III i det självförvållade och misslyckade kriget inte förtjänade men som han med sedvanlig propagandistisk skicklighet utnyttjade för att skyla över de mörka konsekvenser som ett nederlag förmodligen inneburit för Sverige. Slaget ledde nämligen till att Ryssland öppnade sig för en diplomatisk uppgörelse, som resulterade i den oavgjorda freden i Värälä i augusti. Trots att inga av krigsmålen uppnåtts, att staten råkat i en djup ekonomisk kris och att landet åderlåtits på 20 000 liv lät Gustaf III vid hemkomsten porträttera sig som segrare och krigshjälte – ett tilltag som inte gjorde kungen särskilt unik i samtidens furstekultur.

Oskar Sjöström, styrelseledamot



T. v. Gustaf III:s uniform (m/1779 för skärgårdsflottan) som han bar vid Svensksund (Livrustkammaren). Rockens blå färg har idag bleknat till svartbrun nyans. T. h. Johan Tobias Sergels staty av Gustaf III på Skeppsbron avbildar kungen – "fredens återställare" – iklädd just denna uniform under romersk segrarmantel.

ⁱ Vid den här tiden bestod de svenska sjöstridskrafterna av två självständiga vapengrenar: örlogsflottan och skärgårdsflottan (den senare kallades även arméns flotta). Örlogsflottan utgjordes av vanliga linjeskepp och hade hand om sjökriget ute till havs medan skärgårdsflottan räknades som en del av landarmén och var avpassad för kustkrigföring, ett slags föregångare till dagens amfibiearméförband.

ⁱⁱ Ur Aischylos *Perserna*, cit. från Peter Englund's essä "Slaget vid Svensksund", i dennes *Förflutenhetens landskap: historiska essäer*, Stockholm 1991.